РАЄВСЬКА І. В.
Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ УМБРІЙСЬКИХ ДІАЛЕКТІВ У ДІАТОПНОМУ АСПЕКТІ З УРАХУВАННЯМ ІЗОГЛОС ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ КЛАСИФІКАЦІЇ

Статтю присвячено аналізу мовних ознак умбрійських субдіалектів у діатомному аспекті та порівнянню їх з рисами, притаманними діалектам суміжних областей. Простежено вплив суміжних діалектів на субдіалекти вивчаємої групи на фонетичному, лексичному та, частково, на граматичному рівнях.; виділено східні риси. Проведено аналіз сучасного стану з урахуванням ізоглос та виділено фактори, які обумовлюють складність проведення класифікації субдіалектів в області Умбрія.

Ключові слова: діалект, субдіалект, діалектне членування, ізоглоса, діалектна зона, метафонез, палаталізація.

Статья посвящена анализу языковых особенностей умбрийских субдиалектов в диатопном аспекте и сравнительной характеристике с признаками, присущими диалектам соседних областей. В статье отображено влияние соседних диалектов на субдиалекты изучаемой группы на фонетическом, лексическом и, частично, на грамматическом уровнях, при этом выделены некоторые схожие признаки. Также в статье затронуты вопроси современной языковой ситуации в области Умбрия, при этом был проведен аналих существующих изоглос, выделены факторы, обуславливающие трудность проведения классификации субдиалектов данного региона.

Ключевые слова: диалект, субдиалект, диалектное членение языка, диалектная зона, изоглосса, метафонез, палатализация.

The article focuses on studying and analysis of linguistic features of Umbrian subdialects in linguistic-geographic aspect and comparison of such features with the relevant of the contiguous regions. Therefore, the impact of the neighboring dialects is described on both phonetic and lexical levels as well as in grammar structure aspect. Also this article emphasizes the most interesting trends of the current linguistic situation in Umbria Region. The carried out isogloss analysis was based on complex consideration of different intro linguistic and extra linguistic factors which influence the existing difficulties of classification of some subdialects.

Key words: dialect, subdialect, dialectic segmentation, dialect area, isogloss, palatalization, metaphony.

Мета роботи полягає в комплексному описі всіх мовних рівнів субдіалектів Умбрії, зокрема перуджійського, альтотіберійського, південно-східного та зони Орв'єто та проведенні порівняльної характеристики з діалектами суміжних областей, а саме: Лаціо, Марке, Тоскани, виділити їхні схожі та відмінні риси та ; аналізі історичних передумов формування та членування на субдіалекти з урахуванням етносоціокультурних складових.

Наукова новизна полягає у використанні комплексної методики вивчення діалектів (на прикладі умбрійських субдіалектів) з урахуванням усіх чинників впливу на формування та функцяонування цього мовного явища в діастратному, діафазному, діамезному та діатопному аспектах з

© Раєвська І. В.

урахуванням історичних, економіко-соціальних, культурологічних чинників та причин існуючого членування. Висновки та результати можуть використовуватися для проведення нових ізоглос, які будуть вразовувати крім лінгвістичних також і екстралінгвістичні фактори.

Об'єктом дослідження стали субдіалекти області Умбрія, взаємозв'язки з говірками Центральної Італії.

Предметом дослідження є ознаки умбрійських субдіалектів на всіх мовних рівнях і особливості їх функціонування в складі сучасних діалектів Італії у мовленні представників різних соціальних груп населення.

Матеріалом дослідження слугували драматичні твори, написані умбрійськими субдіалектами, фольклорні джерела, зокрема прислів'я та приказки, що побутують у цій місцевості, статистичні дані, опубліковані Національним інститутом статистики Італії, а також результати соціолінгвістичних опитувань, проведених автором в Умбрії під час стажувань.

Суперечливі питання діалектної ситуації в сучасній Умбрії почали розробляти відносно недавно.

Складність класифікації діалектів та субдіалектів, яка є вагомою частиною в класифікації мов, можна розглядати і як систематизацію об'єктів і явищ взагалі, і як систематизацію об'єктів і явищ з особливими якісними ознаками зокрема. У цьому випадку об'єкти, тобто говори, можна вивчати як поза територіальним, так і поза історичним аспектами. Результати класифікації можуть бути зіставлені з відповідними даними, отриманими лінгвогеографічними методами, а також етнографічними та соціоісторичними дослідженнями.

Важливу роль у розробці діалектного членування Умбрії відіграла робота Ф.-А. Уголіні "*Rapporto sui diletti dell'Umbria*", присвячена діалектам південної Італії й регіону Умбрії [1:46]. Учений говорить про дві великі мовні зони в Умбрії. Якщо проаналізувати документальні письмові джерела середніх віків, то можна побачити, що ці відмінності існували, принаймні, з XIV століття. Мовні кордони могли коливатися протягом століть, але головні розбіжності зберігалися, принаймні, для найважливіших діалектних рис. Географічно Умбрію перетинає й розділяє на дві частини річка Тибр. Саме по ній і проходить межа діалектного поділу області на північну та південну зони.

До північної зони входять найважливіші центри: Фоліньо, Сполето, Терні, Амелія, а на сході – Норча. До неї не належать Орв'єто й прилегла

© *Раєвська І. В.*

територія, яка на півночі простягається до Читта-делла-П'єве, оскільки тут не зафіксовано явище метафонези й водночас виявлено значну близькість з сусідньою зоною Вітербо, що виявляється передусім у центрально-південному, зокрема римському консонантизмі.

Для північної зони найбільш характерна риса, що виокремлює північні від південних діалекти Умбрії, – палаталізація наголошеного *a* у відкритому складі.

Демаркаційна лінія, яка відділяє північні діалекти від південних, проходить нижче Тразімено, не враховуючи Читта-делла-П'єве, але включаючи Кастільон Фоско, де трапляються такі релікти, як *pignètta, speziële, grèno, grènturco* і Компіньяно, що входить до адміністративного центру Маршано, від якого знаходиться на відстані 12 км. У Компіньяно також пом'якшилося залишається ще в деяких словах, наприклад, *chèsa, chène, èco (ago), bèbo* [2:467], а суфікси -ARIU та -ARIA редукувалися в *-èo* і *–èa*, наприклад, *mugnèo, perdechèa, ceppèa*.

Угору за течією Тибру у напрямку Маршано, ліворуч від ріки, ні в Колаццоне, ні в Ґуальдо Каттанео палаталізації немає. У Беттоне, по інший бік від Тибру й на південь від К'яшо, знаходимо залишки палаталізації (*sèle, seghèto* "foraggio", *fetèto, grènturco, bèttlarda*) поряд з вокалічними особливостями, коріння яких можна знайти в середньовічному Ассізі. Каннарі говорить про відсутність палаталізації *a.* У Спелло виражений метафонез аретинського зразка. У Бастії, ближче до півночі, сьогодні немає ні палаталізації, ні метафонеза. Говір Ассизі щодо цього явища поєднується сьогодні з говором Бастії [1:468].

Таким чином, у районі Тибру можна виділити трикутник, вершина якого – Беттна, а основа – Торджано й Перуджа. Він утворює мовний клин, збережений завдяки давньому політичному поділу області Перуджі. Винятком у південному напрямку є невелика нейтральна зона, де є метафонез (Спелло). Для Сан-Мартіно-ін-Кампо, розташованого праворуч від Тибру за одинадцять км від Перуджі, характерна палаталізація приголосного перед *a*, тому цей населений пункт можна вважати консервативною діалектною зоною.

Ближче до півночі, у Губбіо, з'являється явище заміни наголошеного *a* на *è*, наприклад: *chèsa, sèle, cichèla, lavè, magnè, cantè*, і зустрічається воно тільки в мовленні найстаріших жителів цієї зони. Найбільш консервативним є квартал Сан - Мартино, де ще звучить *-e-* замість наголошеного *è*: *mèchena*.

© Раєвська І. В.

Можна провести розмежувальну лінію, яка починається від Кастільйон Фоско, проходить через Маршано, доходить до Дерута, потім проходить через Беттна й Торджано, обходить Бастію й Ассизі, і далі прямує в бік Ґуббіо. Посередині цієї лінії, у північному напрямку, постійно виявляється палаталізація приголосного перед *a* у відкритому складі. Таким чином, постійно зберігають це явище Чивітелла Бенаццоне, село Маджоне, Лішано Нікконе, говори Умбертиде й Читта- ді- Кастелло.

Якщо палаталізація наголошеного *a* у відкритому складі може служити основною ознакою розрізнення північних і південних діалектів Умбрії, то слід відразу сказати, що вона ніяк не може використовуватися для відділення цієї діалектної групи від північних зон, які географічно межують з Умбрією [1:471].

Інші ознаки північних діалектів спорадично трапляються й на інших територіях:

- постійний перехід ненаголошеного *er* у *ar* (*chiacchiarà, venardì, mattarìa*) – риса, характерна для сієнського й аретино-к'янайольського діалектів, що беруть свій початок в архаїчних центрально-південних діалектах;

- палаталізація простого чи довгого *–l-* у сполученні з кінцевим *i* – риса аретинського й сієнського діалектів (*cavagli, animagli з*аміст*ь cavalli, animali* в італійській);

- палаталізація простого чи довгого *-n-* у сполученні з кінцевим *i* (*bastogni, uomegni, Giagne з*аміст*ь bastoni, uomini, Gianni* в італійській) – риса швидше сієнська, ніж аретинська [3:36].

Як відомо, мета класифікації полягає у встановленні класів об'єктів із жорсткими межами між ними. При цьому, якщо виявляються так звані перехідні класи, то слід перебудовувати всю класифікацію, тобто необхідно насамперед змінювати критерій, за яким здійснювався поділ. Однак можливі й такі випадки, коли розглянуті об'єкти за спільними й відмінними рисами між ними не можуть бути згруповані в класи за жодними із обраних критеріїв, а утворюють континуум, який умовно може бути розділений на групи і їхні підгрупи.

Стосовно субдіалектів цю ситуацію можна описати таким чином. Якщо внаслідок аналізу матеріалу виділяються деякі групи субдіалектів та встановлюються ієрархічні зв'язки між ними, то слід уважати, що отримані одиниці розподілу відповідають одиницям, які існують, і в цьому випадку класифікацію вважають природною. Якщо ж аналіз матеріалу показав, що

© *Раєвська І. В.*

розбіжності між говорами наростають поступово, тоді або варто змінити основу класифікації, або, якщо основу було обрано правильно, здійснити умовний розподіл усього континууму говорів на довільне число груп.

У цьому випадку одиниці діалектного членування будуть позначати умовні класифікаційні поняття [4:4]. Крім того, класифікація діалектів у всій сукупності складових за таким підходом може мати "комбінований" характер, тобто, з одного боку, у ній виділяються дві (чи більше) різні групи говорів, а з другого, вирізняються говори, які за наявності чи відсутності розпізнавальних ознак, покладених в основу класифікації, утворюють ніби поступовий перехід від однієї групи до іншої. Однак наявність між двома групами перехідних говорів свідчить про те, що в цілому отриманий розподіл тільки умовно може бути названий класифікацією. У таких випадках доцільно спробувати змінити критерій розподілу, оскільки відсутність класів може бути наслідком того, що за основу поділу було взято класифікаційно незначущі ознаки, які затемнили загальну картину. Можливо також, що такий "комбінований" характер справді притаманний діалектній мові, і ніякі зміни у виборі критеріїв поділу не допоможуть у виділенні класів із жорсткими межами між ними [4:5].

Відомо, що в тих випадках, коли об'єкти мають велику кількість ознак, часто виявляється доцільним створення "плинної" класифікації. Як зазначає Р.І. Аванесов, діалекти також виділяються за "змінною" класифікацією, при цьому перевага одного розподілу (за одним комплексом ознак) перед іншим (за іншим комплексом ознак) визначається позамовними факторами. Питання про те, якому розподілу надати перевагу, пов'язане з проблемою вибору ознак як основи класифікації [4:5].

Важливим кроком уперед у класифікації діалектів Умбрії стало створення "Мовно-етнографічного атласу області Умбрія" (ALERU), розробленого Дж. Моретті на основі вивчення фонетичних і морфологічних ознак. В атласі ми бачимо вже не три зони, а п'ять. Додатково виділені лінгвістичні "смуги" Скеджа-Тоді й Тразімено-П'єве [5:37].

Систему поділу діалектів Умбрії можна представити таким чином:

А. Північна группа субдіалектів:

А.а.субдіалект м. Перуджа

А.б. субдіалект м. Ґуббіо

А.в. субдіалект м. Кастелло

А.А. субдіалект перехідної зони Скеджа-Тоді

А.Б. субдіалект перехідної зони Тразімено-П'євє.

© *Раєвська І. В.*

Б. Південно-східна група субдіалект:

Б.а. субдіалект м. Сполето і Фоліньо

Б.б. субдіалект м. Терні

Б.в. субдіалект м. Норча

Б.г. субдіалект м. Америна.

В. Субдіалект м. Орв'єто [5:265].

Згідно з сучасними ізоглосами було зроблено аналіз та розподіл населених пунктів області Умбрії за діалектними зонами. Таким чином, до *північної* зони увішли 22 неселених пункта, серед яких місто Перуджа, Тразимено, Бастія та інші. До наступної *південно-східної зони* відносено 23 пункти, до зони розповсюдження субдіалекта *міста Орв'єто* – 8, до *перехідної зони Скедджа-Тоді* – 12, *до зони Тразімено-П'євезе* – 5. Крім того, існують зони вживання умбрійських субдіалектів за межами адміністративних кордонів області. За даними 2007 року нараховується 8 населених пунктів [6:267].

Розглянемо ізоглоси деяких найхарактерніших діалектних явищ області Умбрія в їхній лінгвогеографічній проекції.

Перша група притаманна практично всієй описуваній території. Характерною рисою, повторимо, є палаталізація наголошеного *a* у відкритому складі. Це, передусім стосується низки іменників у множині чоловічого роду, що трапляється в Умбрії всюди: Перуджа: *i tempa, i solda, i chioda, passa*; Сан Мартино-ін-Кампо: *i tema, i papa*; Маджоне: *i sassa, i buova, i piéda*; Ґуббіо: *i tema, i bocca, i bua, i pia (i piedi);* Умбертиде: *i tema, i fantasma*; Компіньяно: *i deta, i pieda, jj òva*; Беттона: *i fistia, i peverona.* Нема свідчень цього явища в Лішано Ніконе, розташованому на кордоні з Кортоною, і Читта - Кастелло. Однак Бастія, що знаходиться на демаркаційній лінії, воно спостерігається: *chioda, i fonga, i méla, i déta*. Що до Перуджі, то перші сліди цього явища датуються XIV століттям: у найстародавніший "*Cronaca*" зафіксовано: *i mura, i mulina, i comandamenta, i castella* [5:262].

Характерною рисою є поява в давальному відмінку глухого вибухового *t,* початки якого можна знайти в латинському прийменнику AD: Перуджа: *ta té 'a te'*. Ґуббіо: *ta sé 'a sé'*; Сан-Мартіно-ін-Кампо: *tal mi babo*; Маджоне: *ta lù, ta la mi mamma*; Кастильйон Фоско: *tammé, talluie*; Компіньяно: *tammé*; Умбертиде: *ta la tu mamma*; Беттона: *tammé*; Чивітелла Бенаццоне: *ta lù*; Лішано Нікконе: *tal nònno*.

© Раєвська І. В.

Це явище видозмінюється в північному напрямку, де Кастеллано й к'янальольські (chianaiuoli) діалекти мають *ma mé, ma té*, і в південному напрямку, де знову з'являється в Орв'єто й далі на південь у Баньореджо та Монтеф'ясконе: Орв'єто: *ma lue, ma la porta, man tutte, mar Vesco*; Баньореджо й Монтеф'ясконе: *mar sacco, mar forno, man quer palazzo, ma le funtane, ma mi*. Ця риса, як пише Л. Балделлі, відтворена в перуджійських джерелах ще з XIV століття [5:264].

Разом з тим слід сказати й про *nto/to, ntu/tu* (з INTUS), що фіксується на більшій території, яка сягає Читта-ді-Кастелло *(tul/ntul capo, tul cervel del pio, tu la testa, ntul groppone)*, Кортоне *(tu la stalla, tul fusèto* 'fossato') і Фоліньо *(nto la catana, ntu lu vinu, nto l'akkua).* У перуджійському варіанті мови зазначене звукосполучення проявляється як *tuquìe, tuquàe*, а в кастелланському – як *mequì, melì, melà, melassù.* Це явище, продовжується й за Апеннінським хребтом у римських формах: *ma chè, malà, malaggiò, malassò).*

На півдні, де трапляється тип *ma mé*, відповідно також є серія з *ma-, me-:* Орвієто: *mellà*; Баньореджо: *meccà, mellà, millì, micchì, mellassù, mellaó* 'laggiù'.

Дуже яскрава риса стародавніх перуджійських текстів – перехід латинського кінцевого довгого *Ī* у *e.* Наприклад, у діалекті Сан-Мартіно-ін-Кампо, який давніший за перуджійський, бо побутував на більш консервативній території, це явище виражене скрізь. Воно невідоме сучасним діалектам Читта-ді-Кастелло й Умбертиде, хоча сліди його залишилися в деяких типах відмінювання, які фіксуються у Лішано Нікконе та в Ґуббіо.

Ці приклади демонструють перехід латинського кінцевого *Ī* довгого в *e*: Перуджа: *chepichèsa, pezzipane, a petto i sole*; Ґуббіо: *ventisotto*, *pezzepane, crocestrèda*; Маджоне: *ventisotto, corpilòd(e)la*, *chèpitèvola, orinòtte*; Кастильйон Фоско: *partisopre, pettisole, kasiterra*.

На тій же території фіксуються приклади випадіння *d* у певних синтаксичних структурах у складних словах, найдавніші з яких засвідчені писемними джерелами Тоді 14 століття: *corte i Roma* (corde di Roma).

Появу кінцевого *–e* на місці довгого *Ī* поряд з випаданням *d* помічаємо далі в говорах у напрямку Орв'єто, Баньореджо й аж до провінції Вітербо, наприклад, Орв'єто: *vintuno e maggio, tozzo e pane, stilla e vino, tetto e vetro*; Баньореджо: *sacch'i pene (sacco di pane), fredd'i née (freddo di neve), cap'i*

© *Раєвська І. В.*

sasso (capo di pietra), a forz'i carci (a forza di calci), a tant'i lettre (a tanto di lettere), a rott'i collo (a rotta di collo) [5:265].

Закінчення *-ònno* в третій особі множини в односкладових дієсловах теперішнього часу і спорадично у дієсловах майбутнього часу трапляється на території, що виходить за межі північної зони Умбрії. Форми *vònno, fònno, stònno, avrònno* є типово перуджійськими, хоча трапляються і в Ґуббіо, і в Умбертиде, і в Кастильйон Фоско, і в Компіньяно, і в Маджоне. Також вони є і в аретинсько-к'яняльському діалекті, з іншого боку доходять через Спелло до Фоліньо та Сполето й трапляються в середньовічних джерелах Тоді. У зону поширення *-ònno* включаються також Орв'єто й Баньореджо, але на півночі в Лішано Ніконе і Читта-ді-Кастелло цього явища вже немає.

Посередині цієї ж лінії наявне вживється форма 3-ої особи множини теперішнього часу дієслова *essere: ènno, èn*, що контрастує з давнім римським і сабінським *sònno, (essi) sono*.

Нерозрізнення наголошених голосних у низці вказівних займенників властиве для всієї північної зони Умбрії. Без будь-яких винятків для цієї зони характерні парадигми: *quisto e quista; quisti e quiste, quillo e quilla; quilli e quille, tisto e tista, tisti e tiste (codesto, codesta, codesti, codeste)*. Це явище зникає в Спелло, Фоліньо, Сполето, Маса Мартана, Норча, Амелія та Тернано, де склалися метафонічні умови, що сприяють розрізненню жіночого роду і чоловічого, чоловічого і середнього[5:265].

Ще одна риса діалектів Умбрії – абсолютна відсутність голосної *и* в кінці слова з єдиним винятком, що стосується тільки артикля та вказівного займенника в чоловічому роді однини в Умбертиді (*lu, stu*). Кінцева *и* знову з'являється в Спелло, де розрізняють коротке *-и* та латинське *–о*. Межі цього явища, перетинаючи Норчу, доходять до аквіланського Абруццо, де також виявлено риси діалектів північної Умбрії, що не мають кінцевої *и*.

Поведінка латинських буквосполучень -ND- і -MB- , що перейшли в-*nn*- та *-mm*-, є типовою рисою центрально-південних діалектів. У діалектах Умбрії це явище теж поширене: там, де -MB- стає *-mm*-, -NB- також стає – *nn-,* а -LD- переходить у *-ll-*.

В усіх субдіалектах на південь від Перуджі наявня еволюція приголосних, типова для центрально-південної групи діалектів: Компіньяно: *gamma, commatte, connì, connuce, callo*; Кастильйон Фоско: *gamma, granne, spenne, callara*; Сан-Мартино-ін-Кампо: *gamma, tenna, tonno*

© Раєвська І. В.

(однак *caldèo*); Беттона: *tromma, gamma, pènne, callo, callara*; Бастія*: gamma, accenne, tenna, callaio, ballacchino*.

На північ від Перуджі ці групи приголосних не зазнають таких змін: Читта-ді-Кастелло: *tombolo, gambùlo, in cimbole e in ciambole, bomboli; andare carèndo, spandecerère* ‘sbadigliare’, *lièndа* ‘storia lunga e noiosa’; *a caldése* ‘a solatìo’; Лішано Нікконе: *gambetta, gambo; vinduto, sendo, brindello, candelo; caldeo*; Умбертиде*: gambetta, gambino, cundito, bindella, scende, caldero, caldeo, caldaccia;* Чивітелла Бенаццоне: *gamba, fondaria, grando, caldeo*; Губбіо: *gambullo, gambetta, acende, fondo, quindece, caldeo, caldaccia.*

Зафіксовано численні приклади вживання *quanno* замість *quando,* а *quando* може редукуватися до *quan*. За аналогією з останнім маємо: *fòn, fònno, òn, ònno* [5:265].

Перуджа – територія, яка зберігає латинську консонантну групу, що не зазнала альтерації, і південну з асимілятивними альтераціями, а Катанелла демонструє постійне коливання між однією та іншою формами [7:10]. Можна було б думати, що це недавнє явище, наслідок впливу національної мови, якби це коливання не було зафіксоване в середньовічних текстах: *colonda, colondese, tondina* ‘tonnina’. Наведені приклади наштовхують нас на думку, що і в авню епоху на цій території було коливання між формами [5:270]. Такі утворення ще виявлені в прилеглих до Перуджі говорах, як на північ, так і на південь від міста. Наприклад, у Маджоне говорять *monno* і *acattanno*, *klónda*; *gamma*, а також і *gómba, nzómba; ha callo* і *cristaldo* ‘cristallo’. Це явище має місце також і в Чивітелла, Бенаццоне та Беттона, де зафіксовано *gomba ‘gomma’* [8:9].

Тосканське явище – перехід -ARIU в *-aio* – особливо в давнину мало значне поширення в Умбрії. “*Cronaca*” XIV століття в Перуджі фіксує *montanaio, massaio, chiavaio*.

Це демонструє назва місцевості Canaia (сучасна Cannara) чи Nocea, що за аналогією походить від попередніх Noceia, Nuceria (сучасна Nocera), наведені форми яких відбивають народну вимову тих часів.

Варто відмітити, ще деякі фонетичні особливості, передусім велику рухливість ненаголошених голосних, що часто стає наслідком редукції усередині слова або словосполучення. Ця рухливість територіально збігається з палаталізацією наголошеного *a*: Компіньяно: *n brut male, ultimo, nì a pindlóne*; Кастильйон Фоско: *anime, balégna* ‘verme del maiale’; *n t fá beve l cervèllo*; Сан Мартино-ін-Кампо: *guàn dó anne* ‘due anni fa’,

© Раєвська І. В.

arindbulchèto ‘rovesciato’; Беттона: *quante s’è scottèto ne l’aqua bollita te scotta ank kla fredda; mammienkuà* ‘mandameli qua’; Бастія: *strol ka, sgocclà*; Перуджа: *armistchèglie, penzréte, femmina, fnì, trapple*; Маджоне: *l’aùt subbto* ‘l’ha avuto subito’, *méccen’antro* ‘metticene un altro’, *arnìcce* ‘riveniteci’; Лішано Нікконе: *nite qua subbto*, *tavla, debito, frettlosa*; Чивітелла Бенаццоне: *lupmanèo, stradlino, sgrufflé, tal vdé* ‘al vedere’; Ґуббіо: *dicém un patarnostro, tutt/nzaguenèto, n/fò ‘ne faccio’ lutumìa*; Читта ді Кастелло: *quan/che gionse, arnì, camorcanna*. Така тенденція виявлена в найдавніший “Хроніці” Перуджі: *tramento, Bienuto, San Sanne, vertòre (versatore), postà, restuito.*

На тій же території побутує закінчення *-ènno, -èn* у третій особі множини в теперішньому часі індикатива дієслова *essere*. Тільки в Сан Мартіно-ін-Кампо *-ènno* протистоїть *-sónno.* Це єдиний випадок, зафіксований у середньовічних писемних джерелах Перуджі) [5:271].

Особовий займенник жіночого роду *lia* чи *li* ‘lei’ трапляється й поза межами проведеної нами демаркаційної лінії. А перехід наголошеного латинського Ī в *e* перед носовим приголосним ще й сьогодні можна спостерігати на перуджійській території: *véno, camména*.

Усі перераховані вище явища є еміліанськими елементами в говорах Умбрії.

Оттже, підсумовуючи сказане про риси північних діалектів Умбрії, тобто діалектів перуджійського типу, варто наголосити на вагомій частці в них периферійних тосканських елементів. Анафонез у говорах Умбрії – явище новітнє, зумовлене впливом національної мови [9:87].

Характерна риса діалектів південно-східної зони – закінчення *-u* чоловічого роду замість *-o* – була властива народній мові в середньовіччі в Ассизі. Наприклад, молитва Св. Франциска, датована початком XIII ст., починалася словами “*Altissimu omnipotente bon Signore…* ”. Нині говір Ассизі не має цієї фонетичної риси, яка, однак, досить характерна зараз для Фоліньо та Вальнеріна і поширюється аж до Терні.

Між діалектами Ассизі та Фоліньо є відмінності в закінченнях *-o* та *-u*, відповідно до латинського походження: *otto, corpo.* У латинській OCTO, CORPUS, а в Умбрії маємо *oto, corpu.* Однак, ця риса не характерна для слів, що у латинській закінчувалися на –UM, таких як *ferro* (лат. FERRUM), що в Норча звучить як *fero*.

У говорах Фоліньо та Сполето в системі приголосних відбувається перехід *b* (у тому числі в інтервокальній позиції) у *v,* наприклад: *contrivutu*

(contributo). У зоні Норча та Терні та ж фонема *b* у тому ж положенні підсилюється й переходить у подвоєне *bb,* наприклад, *contribbutu* [10:57].

Аналогічно до діалектів північного Лаціо подвоюються деякі приголосні в особливих позиціях: (*Peruggia (Perugia); arroma (a Roma),* а також відбувається асиміляція *nd* і *mb*: *tonno (tondo) gamma (gamba)*. Ці явища в системі приголосних зафіксовані також і в Орв'єто: *mondo > monno, profondo > profonno.*

Висновки. Унаслідок порівняльної характеристики мовних явищ субдіалектів Умбрії та суміжних областей Лаціо, Марке, Тоскани зроблено висновок про те, що, хоча названі області разом утворюють окрему підгрупу центрально-південних діалектів, усе ж вони дуже різні між собою і географічна єдність не впливає на мовну єдність як у плані "зовнішнього фактора" (діалекти сусідніх областей відрізняються один від одного), так і "внутрішнього фактора" (відсутність єдності усередині кожної окремо взятої області).

Складну діалектну ситуацію Умбрії можна пояснити низкою причин: відсутністю єдиного чи декількох лінгвістичних центрів; історичним поділом території та частими завоюваннями; близькістю областей Лаціо й Тоскана, які як у минулому, так і зараз поширюють свій вплив на територію Умбрії; історичним заселенням території двома різними народами (етрусками, умбрцами), мови яких належали різним мовним системам (етруська – неіндоєвропейська мова, осько-умбрська – індоєвропейська мова).

ЛІТЕРАТУРА

1.*Ugolini F.-A.* Rapporto sui diletti dell'Umbria / F.-A. Ugolini // Atti del quinto convegno di Studi umbri ["I dialetti dell'Italia mediana con particolare riguardo alla regione umbra"], (Gubbio, 28 maggio–1 giugno 1967). – Perugia, 1967. – P. 463–490. 2.*Colosio R.* Fra Culture d'Acqua Dolce la Vita. Montisola sotto il cielo del Lago d'lseo / R. Colosio // Laghi e stagni d'Italia. – 1989. – № 5. – Foligno : Arquata, 1989. – P. 35–60. 3. *Moretti G.* Gli 'italiani' dell'Umbria / G. Moretti // L'italiano regionale. – Roma : Bulzoni, 1990. – P. 257–260. – (Società si Linguistica italiana. – Vol. 25). 4.*Пшеничнова Н. Н.* Лингвистическая география (по материалам говоров) / Н. Н. Пшеничнова. – М. : ИД "Азбуковник", 2008. – 220 с. 5.*Moretti G.* I punti dell'ALERU (Atlante Luingistico-Etnografico Regionale dell'Umbria). Proposte / G. Moretti // La dialettologia italiana oggi : Studi offerti a Manlio Cortelazzo. – Perugia : Guerra, 1983. – P. 261–275. 6.*Соссюр Ф.* де. Курс общей лингвистики / Фердинанд де Соссюр ; [пер. с франц. А. М. Сухотина]. – [2-е изд.]. – М. : Эдиториал УРСС, 2004. – 256 с. 7.*Lingua* e dialetti in Italia. Statistiche / A cura di A. Marrone. – Milano : Istituto nazionale di statistica, 2000. – 115 p. 8.*Orfei R.* Appunti per il vocabolario della parlata perugina / R. Orfei. – Perugia : Guerra Edizioni, 1994. – 290 p. 9.*Moretti G.* Pescatori del Trasimeno / G. Moretti. – Foligno : Edizioni dell'Arquata, 1988. – 110 p. 10.*Moretti G.* Gli 'italiani' dell'Umbria / G. Moretti // L'italiano regionale. – Roma : Bulzoni, 1990. – P. 257–260.

© ***Раєвська І. В.***